

σθητικὴ παιδεία, δὲν μποροῦμε νὰ τὰ θεωρήσωμε ὡς ἀρχὴ τῆς νεώτερης αἰσθητικῆς. Ἀρχὴ δὲν σημαίνει μόνο τὸ πρῶτο βῆμα ἐνὸς δρόμου, μὰ καὶ τὸ βῆμα ποὺ ἐπιβάλλεται σὰν ρυθμιστὴς τοῦ δρόμου. Καὶ ὁ ΝΤΥΡΕΡ, ψηλαφώντας διαρκῶς μὲ τὰ πόδια τὸ ἔδαφος, δὲν κατώρθωσε νὰ περάσῃ τὴ γῆ μὲ τὸ σταθερὸ καὶ βέβαιο περπάτημα, ποὺ δὲν φάγει, μὰ προχωρεῖ, ποὺ δὲν ἔρωτᾶ, μὰ ἐπιτάσσει. Μιὰ τάση μόνο πρὸς τὸ ἀρχαῖο σῶμα ἥ πρὸς τὸ σῶμα τῆς Ἀναγεννήσεως δὲν μπορεῖ ν' ἀποτέλη γιὰ τὴ δική μας τάση πρότυπο. Τότε θὰ γινόμαστε πραγματικὰ σκιᾶς ὅναρ. Τὰ χέρια μας πρέπει νὰ τείνουν ἀμεσα πρὸς τὶς πρῶτες πηγὲς ζωῆς, πρέπει νὰ ζητοῦν ν' ἀγκαλιάσουν τὰ ᾖδια τὰ στήθη τῶν θεῶν. Ἐτσι, ἀν μπορέσωμε νὰ ψαύσωμε μὲ τὰ χέρια μας τὴ συμπαγῆ ὑπαρξη τῶν Ὑψίστων, ἀν ἀκούσωμε τὴν καρδιά τους νὰ κτυπᾷ κάτω ἀπ' τὸ αὐτί μας τὸ κολλημένο στὴ σάρκα τους, θὰ συμπυκνωθῇ καὶ ἡ δική μας ἀβέβαιη ὑπαρξη σὲ πραγματικότητα θεία, θ' ἀρχίσῃ νὰ κτυπᾷ καὶ ἡ δική μας καρδιὰ μὲ θεῖο παλμό. Ὁ μῦθος, ποὺ μᾶς φαινόταν μακρυνός κι' ἀπρόσιτος θ' ἀκτινοβολῇ στὴ μορφὴ τοῦ διπλανοῦ μας καὶ θὰ φωτίζῃ καὶ τὴ δική μας ὑπαρξη κι' ὅλοκληρο τὸν κόσμο μὲ τὴν ἄχραντη λάμψη του.

Σὰν διπλανό μας νοιώθομε κοντά μας τὸν ΙΩΑΝΝΗ ΙΩΑΚΕΙΜ ΒΙΝΚΕΛΜΑΝ. Ἰσως τὸ οἰκεῖο ὕφος τῶν ἐπιστολῶν του, οἱ πολλὲς καθημερινὲς λεπτομέρειες, ποὺ ξέρομε γιὰ τὴ ζωή του, τὸ βλέμμα ποὺ μᾶς οίχνουν οἱ προσωπογραφίες του,⁴⁾ μᾶς κάμνουν νὰ αἰσθανόμαστε σχεδὸν καὶ τὴν ὅσμή του γύρω μας, τὴ θέρμη τῆς ὑπάρξεώς του, τὸ ρυθμὸ τῆς ἀναπνοῆς του. Θὰ λέγαμε πῶς μέσος ἀπὸ τοὺς αἰῶνες μᾶς τείνει τὸ χέρι του γιὰ νὰ σφίξῃ τὸ δικό μας, χαμογελώντας ἐγκάρδια στὴ φιλία μας αὐτὸς ὁ «φίλος τῶν φίλων». Ἐναν ἀνθρώπων σὰν τὸ Βίνκελμαν, ποὺ δὲν ζοῦσε παρὰ γιὰ τὴ φιλία κι' ἀπὸ τὴ φιλία, δὲν μποροῦμε νὰ τὸν φαντασθοῦμε ἀδιάφορο στὴν ἀγάπη μας σὰν τοὺς ἄλλους μεγάλους, μακρυνοὺς ὅμως νεκρούς. Οσοι τὸν ἀγαποῦμε νοιώθομε τὸν Βίνκελμαν δικό μας. Ὡπως καὶ τὸν ἔαυτό μας δικό του. Κι^τ ὅμως αὐτὸς ὁ φίλος, ποὺ αἰσθανόμαστε τόσο

4) Προσωπογραφίες τοῦ Winckelmann ἀπὸ τὸν Raphael Mengs, ἀπὸ τὸν Anton Maron καὶ τὴν Angelica Kauffmann.

κοντά μας, υπήρξε φίλος καὶ τῶν θεῶν..Κανεὶς δὲν τὸν ἐπλησίασε χωρὶς νὰ φθικιάσῃ μπρὸς στὸ μυθικὸ χαρακτῆρα τῆς υπάρχεως του. Κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Βίνκελμαν, χωρὶς καμιανὴν ἐπιτήδευση κ' υπερβολὴ, ἀναγκάσθηκε πολλὲς φορὲς νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτό του σὰν γιὰ ὃν μυθικό : «Αὐτὰ εἶναι ή ζωὴ καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἰωάννη Ἰωάκειμ Βίνκελμαν ποὺ γεννήθηκε στὸ Στένταλ τῆς Ἀλτμαρκ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἔτους 1718!»⁵⁾ ἀναγάσθηκε νὰ φωνάξῃ μπρὸς στὴ διήγηση τῆς ἴδιας του ιστορίας ὁ γυιὸς τοῦ παπουτσῆ τῆς ἀποπνικτικῆς γερμανικῆς πολίχνης, αὐτός, ποὺ ἀφοῦ δοκιμάσθηκε μ' ὅλα τὰ μαρτύρια τῆς φτώχειας καὶ τῆς κακομοιριᾶς, ἔλαυψε ἔαφνου σὰν ἀρχαῖος ἡμίθεος μέσ' στὶς ωμορφιὲς τῆς Μεσημβρίας καὶ δίδαξε στὸν κόσμο τὴν τέλιη τῆς υψηλῆς ζωῆς. «Ἐργο τῶν δυὸς μεγαλυτέρων μαθητῶν του υπῆρξε η ἀποκάλυψη τῆς μυθικῆς σημασίας τῆς υπάρχεως τοῦ Βίνκελμαν. Τόσο τὸ «ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ BINKELMAN» ἀπὸ τὸν ΧΕΡΝΤΕΡ, ὃσο καὶ ὁ «BINKELMAN» τοῦ ΓΚΑΙΤΕ, δὲν ἀποτελοῦν ἐγκώμια κοινά, μὰ βιβλία ἀποκαλυπτικὰ τῆς θείας ἀλήθειας, ποὺ δὲ Βίνκελμαν ἐνεσάρκωσε. Ἡ ἀποστολὴ, ποὺ ἐκπληρώνουν, κ' η δύναμη τῆς ἐμπνεύσεως τους τὰ τοποθετοῦν δίπλα στὸ πλατωνικὸ Συμπόσιο καὶ στὰ Εὐαγγέλια. Μυθικὸς σὰν τὸν ΣΩΚΡΑΤΗ καὶ παραδειγματικὸς σὰν τὸν ΙΗΣΟΥ, ἔζησε κι' ὁ BINKELMAN περιττοὶ γνωρισμένος ἀπ' τοὺς μαθητές του, γεμάτος πάθος καὶ φροντίδα γι' αὐτούς, ἔτοιμος καὶ νὰ θυσιασθῇ γιὰ νὰ τοὺς ἀποκαλύψῃ τὴν ἀλήθεια, δίνοντάς τους—καθὼς βεβαιώνει κάποιον ἀπ' αὐτοὺς—τὴν ψυχὴ του σὲ κάθε λέξη του, πρόθυμος νὰ περάσῃ—κατὰ τὴν ἔκιρρασή του—«τὸ σκοτάδι τῆς πιὸ φρικτῆς νύκτας» γιὰ νὰ τοὺς ὀφελήσῃ, χωρὶς νὰ ἐλπίζῃ σ' εὐγνωμοσύνη κι' ἀμοιβή. Μόνο τέτοιο πάθος γιὰ τὸν μαθητὴ δημιουργεῖ τὸ μεγάλο Διδάσκαλο. Κι' ἀν ἀκόμη ὁ συγκεκριμένος μαθητὴς δειχθῇ ἀνάξιος τῆς διδασκαλίας, ποὺ δὲ ἔρως τοῦ προσφέρει, τὰ κομμάτια τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, ποὺ θὰ παραδοθοῦν στὶς μέλλουσες γενεές, φορτωμένα καθὼς εἶναι ἀπ' τὸ ἔρωτικὸ σπέρμα, θαύρουν ἀσφαλῶς τὴν ἄξια ψυχὴ νέου, ποὺ θὰ τὰ δεχθῇ καὶ θὰ γονιμοποιηθῇ ἀπ' αὐτά. Τὰ περιεχόμενα μιᾶς διδασκαλίας εἶναι φυσικὸ

5) J. J. Winckelmanns Kleine Schriften und Briefe, herausgegeben von Hermann Uhde-Bernays, τόμος δεύτερος, Leipzig, 1925, σελ. 218.

νὰ φθείρωνται καὶ νὰ γερνοῦν. Ὁ ἔρως ποὺ ζητᾶ νὰ γονιμοποιήσῃ τὸν Νέο μένει αἰώνιος. Τὸ ξύπνημα τῆς ψυχῆς ἐνὸς νέου δὲν χάνει τὴ σημασία του μέσ' στοὺς αἰῶνες. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ώραια λόγια, ποὺ τὸ πάθος; γιὰ τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ γεννοῦν, μπορεῖ νὰ παληώσουν καὶ νὰ ξεπερασθοῦν στὴν ὁρθότητά τους, μὰ μὲνουν ἀληθινὰ γιὰ πάντα. Ἡ γνήσια ἔγερτήρια ἔκκληση δὲν χάνει ποτὲ τὴν ἀλήθεια της. Γι' αὐτὸ κι' ἀν πολλὰ ἀπ' τὰ περιεχόμενα τῆς διδασκαλίας τοῦ Βίνκελμαν δὲν ισχύουν μπρὸς στὴ στενὴ κριτικὴ τῆς ἐπιστήμης, ἡ φλόγα καὶ ἡ δύναμη δὲν ἔσβησαν—οὔτε ποτὲ θὰ σβήσουν—ἀπὸ μέσα της. «Δέν μαθαίνει κανεὶς τίποτε» εἶχε πῆ τὸ 1827 ἥδη δ Γκαΐτε, «διαβάζοντας Βίνκελμαν, μὰ γίνεται κάτι».⁶⁾ Ὁ Βίνκελμαν δὲν μᾶς δίνει γνώσεις ἐπιστημονικές, μᾶς προσκαλεῖ δύμως νὰ ὑψωθοῦμε κοντά του, στὴν ἀνώτερη ζωή. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸς—ἀκριβῶς ὅπως ὁ Σωκράτης δάγκωνε μὲ τὴν εἰρωνία του τὸ πιὸ κρυμμένο καὶ πιὸ προσωπικὸ βάθος, κι' ὅπως ὁ Ἰησοῦς ὕψωνε τὸ ἔξαυλωμένο χέρι του πρὸς τοὺς οὐρανοὺς — ὁ Βίνκελμαν, ἀνάμεσα σὲ δυὸ περιπάτους, ποὺ μᾶς δείχνουν πόσο εἶναι βαθὺ τὸ φιλικὸ πάθος του γιὰ μᾶς καὶ μᾶς συνδέουν μαζί του μὲ τὸν πιὸ στενὸ αἰσθηματικὸ δεσμό, μᾶς ὅδηγει μπρὸς σ' ἕνα Ἑλληνικὸ ἄγαλμα θεοῦ ἢ ίσοθέου. Ὁ Βίνκελμαν γιὰ νὰ ξυπνήσῃ τὴν ψυχή μας ζητᾶ νὰ ξυπνήσῃ γιὰ μᾶς τὴν ΩΜΟΡΦΙΑ καὶ τὸν ΕΡΩΤΑ. Μὰ ποιὰ ὠμορφιὰ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν Ἑλληνική: Ποιὸς ἔρως εἶναι πιὸ γόνιμος ἀπὸ τὸν Ἑλληνικό;

Μισὸν αἰῶνα περίπου μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βίνκελμαν, ὁ ΕΓΕΛΟΣ παρουσίαζε στὶς πανεπιστημιακές του παραδόσεις—στὴ «Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματός» του, στὴν «Αἰσθητική» του, στὴ «Φιλοσοφία τῆς θρησκείας» του, στὴ «Φιλοσοφία τῆς ιστορίας» του,—εἰκόνες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ποὺ ἔσφυζαν ἀπὸ καταπληκτικὴ ζωντάνια κι' ἀλήθεια. Τόσες πλευρὲς καὶ τέτοιαν ἔκταση τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε δεῖξει ὁ Βίνκελμαν. Κι' δύμως οἱ εἰκόνες τοῦ Ἐγέλου, μόλις ἐμβαθύνομε λίγο στὸ πνεῦμα του, παύουν νάχουν γιὰ μᾶς τὴν ίδια

6) Eckermann, Gespräch mit Goethe. Συνομιλία τῆς 16 Φεβρουαρίου 1827.

ἀπόλυτη ζωντάνια κι' ἀλήθεια. "Οσοι νοιώσαμε τὸν Βίνκελμαν, προτιμοῦμε τὴν πιὸ φτωχὴ σελίδα του ἀπ' διλόκληρη τὴν ἐργασία τοῦ Ἐγέλου γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸ συμβαίνει, γιατὶ ἂν δὲ Βίνκελμαν μᾶς ἔδιδαξε τὴν πίστη στὴν Ἑλλάδα σὰν σὲ ἀπόλυτη ἀλήθεια, δὲ Ἐγέλος μᾶς δείχνει τὴν Ἑλλάδα σὰν μιὰ βαθμίδα μόνο τῆς ἀλήθειας, ποὺ ὑπάρχει ἀναγκαῖα στὴν κίνηση τῆς ἴστορίας, μὰ ποὺ δὲν μπορεῖ κι' οὔτε πρέπει νὰ ξαναεπιστρέψῃ καθαρὴ μέσα της. Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὄποιον δὲ Ἐγέλος τοποθετεῖ τὴν Ἑλλάδα μέσα στὴν κίνηση τῆς ἴστορίας, φαίνεται βέβηλος σὲ μᾶς, ποὺ βλέπομε μὲ τὸν Βίνκελμαν στὴν Ἑλλάδη τὸν ἀπόλυτο κανόνα ζωῆς.⁷⁾) — σὲ μᾶς ποὺ ἔρωτευθήκαμε τὴν Ἑλλάδα. Ἡ τάση πρὸς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ ὑπάρχῃ στὴν Εὐρώπη. Σπάνιος ὅμως εἶναι δὲ ἐρως γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ τὴν ξαναζωντανεύει γύρω μας καὶ μέσα μας,— ποὺ τὴν ὑψώνει μπροστά μας, σὰν θερμὸ σῶμα καὶ νόμο,—σὰν νόμο, ποὺ ταράζει τὸ αἷμα μας, καὶ σῶμα, ποὺ μορφώνει τὴ ζωὴ μας. Ἀπ' τὸν καιρό, ποὺ ἡ Ἀναγέννηση ἔδυσε ὥς στὸν καιρὸ τοῦ Βίνκελμαν μόνος ἵσως δὲ SHAFTESBURY ἔζησε σὰν γνήσιος ἐραστὴς τῆς Ἐλλάδος. Ὁ πρῶτος ὅμως, ποὺ μετὰ τὴν Ἀναγέννηση δὲν ἔζησε μπλῶς σὰν ἐραστὴς τῆς Ἐλλάδος, μὰ ξαναπραγματοποίησε τὴν Ἐλλάδα, ζώντας σὰν γνήσιος ἐλληνικὸς ἐραστὴς, εἶναι δὲ Βίνκελμαν. Ἡ ἐμφάνισή του μέσα στὴ βάρβαρη ἀκόμη Γερμανία εἶναι τόσο ἀνεξήγητη, ὥστε φαίνεται καὶ στοὺς πιὸ «ἀθαύμαστους» σὰν θαῦμα. Μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ XIX αἰῶνος, δταν ἡ «ἀθαύμασία» — ποὺ τόσο πολέμησε δὲ Βίνκελμαν — ἐρήμωνε κόσμο καὶ ψυχές, δὲ ἴστορικὸς τῆς λογοτεχνίας Hermann Hettner ἀρχιζε μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἓνα κεφάλαιο ἀφιερωμένο στὸν Βίνκελμαν: «Οἱ Ἐλληνες μυθολογοῦσαν γιὰ μερικὰ ἔξαιρετικὰ παληὰ καὶ σεβαστὰ ἀγάλματα θεῶν, πὼς ἔπεσαν ἀπὸ τὸν οὐρανό. Μ' αὐτὸ ἥθελαν νὰ ποῦν, πὼς τὸ ἀγάλματα αὐτὰ ἦταν μοναδικὰ στὸ εἶδος τους κι' ἀνεξήγητα στὴν προέλευσή τους. Θάνοιωθε σχεδὸν κανεὶς τὸν πειρασμὸ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτὸ καὶ γιὰ τὸν Ἰωάννη Ἰωακεὶμ Βίν-

7) J. Winckelmann, Geschichte der Kunst des Altertums, Wien
ΜCΜXXXIV, σελ. 128.

χελμαν.⁸⁾» Χωρὶς νάχη πατήσει τὸ χῶμα της ποτέ, ὁ Βίνκελμαν ἔχει γιὰ πατρίδα του τὴν Ἑλλάδα. Μᾶς ἄφησε περιγραφὲς τῆς φύσεώς της συγκινητικὰ ἀληθινές. Εἶχε, θάλεγε κανείς, τὴν Ἑλλάδα μέσα του—κτῆμα καὶ στοιχεῖο τῆς ὑπάρξεως του. Οὐτε ἵχνος οωμαντικοῦ πόθου δὲν θολώνει τὶς Ἑλληνικὲς ὅπτασίες του. Τὶς ἔχει μπορούσι του σὰν κάτι, ποὺ τὸ κατέχει κανείς μὲ τὶς αἰσθήσεις του. Κι⁹⁾ αὐτὸ τὸ γεγονός εἶναι τόσο θαυμαστό, ὅσο καὶ ἡ Ἑλληνικὴ προέλευση τοῦ Βίνκελμαν. «Ο ἄνθρωπος τοῦ Βορρᾶ κρυώνει καὶ μελαγχολεῖ στὸ σκοτεινὸ κλίμα του. Ποθεῖ τὴ θερμότητα καὶ τὸ φῶς τοῦ μεσημβρινοῦ ἥλιου, κι¹⁰⁾ ἀν δὲν μπορῇ νὰ ἴκανοποιήσῃ τὸν πόθο του, πεθαίνει πολλὲς φορὲς ἀπ¹¹⁾ αὐτὸν μὲ τὰ χέρια ὑψωμένα πρὸς τὸν Νότο—πρὸς τὴ χώρα, καθὼς φαντάζεται, τῇ; ἀπειροης χρυσῆς καὶ γαλάζιας εὐδαιμονίας. Πολλὲς ψυχὲς στὸ Βορρᾶ τραγουδοῦν τὸ τραγοῦδι τῆς Μινιὸν καὶ πεθαίνουν μὲ τὸ θάνατό της. Καὶ σήμερα ἀκόμη ὑπάρχουν στὴ Γερμανία ἰσχνὲς κι¹²⁾ ἀρρωστες οωμαντικὲς ὑπάρξεις, ποὺ πεθαίνουν ἀπ¹³⁾ τὸν πόθο γιὰ τὴ Μεσημβρία. »Απ¹⁴⁾ τὸν καιρὸ μάλιστα ποὺ ὁ ΓΚΑΙΤΕ βροῆκε τὴν ἀναγέννησή του στὴν Ἰταλία, πολλοὶ ἄγονοι καὶ μωροὶ γερμανοὶ νέοι πιστεύουν, πὼ; ὁ μεσημβρινὸς ἥλιος δὲν θερμαίνει καὶ ζωγονεῖ μόνο τὸ κορμί, μὰ καὶ τὸ πνεῦμα, πὼς ἔνπνα τὶς δημιουργικὲς δυνάμεις καὶ πὼς ἀν ἔκαμναν κι¹⁵⁾ αὐτοὶ τὸ πολυπόθητο τάξειδι στὸ Νότο, θὰ γύριζαν στὴν πατρίδα σὰν μεγάλοι δημιουργοί. Λησμονοῦν, πὼς ὁ Βίνκελμαν ἔγραψε τὶς περίφημες «Σκέψεις γιὰ τὴ μίμηση τῶν Ἑλληνικῶν ἔργων στὴ ζωγραφικὴ καὶ τὴ γλυπτική»,¹⁶⁾ δπου βρίσκει κανεὶς τὴν οὖσία ὅλων τῶν κατοπινῶν ἔργων του, πρὶν ν¹⁷⁾ ἀντικρύση τὴν ἴταλικὴ φύση, — καὶ πὼς ὁ Ἑλληνικὸς ΧΑΙΛΑΝΤΕΡΛΙΝ, χωρὶς νάχη γνωρίσει παρὰ μέσα του τὴν Ἑλλάδα, ζωντάνεψε τὴ φύση της στὸν «Ἐπερίονα» καὶ στὸ «Ἀρχιπέλαγος». Εὐτυχισμένος βέβαια ὁ ἄνθρωπος τοῦ Βορρᾶ, ποὺ θέρμανε τὸ σῶμά του στὸν Ἑλληνικὸ ἥλιο. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ μεταβληθῇ

8) Hermann Heitner, Geschichte der deutschen Literatur im achtzehnten Jahrhundert, Zweites Buch, Das Zeitalter Friedrichs des Grossen, Braunschweig 1864, σελ. 402.

9) Gedanken über die Nachahmung der Griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst (1755).

δι βάρβαρος σὲ ἔλληνα. "Οσοι νέοι ὅνειροπολοῦν ἀπρόσιτες χῶρες καὶ χαμένους πολιτισμοὺς δχι μόνο δὲν θὰ πραγματοποιήσουν ποτὲ τὰ ὄνειρά τους, μὰ οὔτε καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό τους. Θὰ χαθοῦν μέσος στὰ «τραγούδια χωρὶς λέξεις» τοῦ πόθου τους. «Ο νοῦς τῶν νέων» γράφει δὲ Βίνκελμαν,¹⁰⁾ περιγράφοντας τὴν ἴδαινικὴ παιδεία τῶν Ἑλλήνων, τὴν δική του δηλαδὴ ἴδαινικὴ παιδεία, «ὅ νοῦς τῶν νέων, ποὺ κρατεῖ καὶ πλαταίνει τὴν τομὴ σὰν τρυφερὸς φλοιός, δὲν τρεφόταν μὲ ἥχους ἀπλοῦς χωρὶς νοήματα, καὶ τὸ μυαλό τους, ποὺ σὰν κερένια πλάκα, δὲν χωρεῖ παρὰ ὠρισμένο ἀριθμὸ λέξεων καὶ εἰκόνων, δὲν γεμιζόταν, τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἀλήθεια ζητοῦσε θέση, μὲ ὄνειρα.» — "Η Ἑλλὰς δὲν ὑπῆρξε ποτὲ γιὰ τὸν Βίνκελμαν «ὄνειρο», μὰ πάντοτε «ἀλήθεια». Καὶ σὰν "Ἐλλην ποὺ ἦταν ἔβλεπε τὸ κέντρον τῆς ἀλήθειας δχι στὰ «χωρία» καὶ στὰ «δένδρα», καθὼς ἀνόμαζε μὲ περιφρόνηση τὴν ἔρημη ἀπ' ἀνθρώπους φύση δὲ Σωκράτης, μὰ στὸν Ἀνθρωπο. Γιὰ τὸν Βίνκελμαν ἔλληνικὴ φύση εἶναι ἡ φύση, ποὺ γεννᾶ σὰν τὸν πιὸ πολύτιμο καὶ γλυκὺ καρπό της τὸ ἔλληνικὸ σῶμα, δπως καὶ ἔλληνικὴ πολιτεία εἶναι ἡ πολιτεία, ποὺ γεννᾶ σὰν τὸν πιὸ ἀκριβὸ καὶ θεῖο καρπό της τὸ ἔλληνικὸ κορμί. Η ἔλληνικὴ φύση δὲν μποροῦσε νᾶναι γιὰ τὸν Βίνκελμαν ὄνειρο ρωμαντικό, ἀφοῦ Ἑλλὰς σήμαινε γι' αὐτὸν τὸ περιβάλλον καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦ πιὸ ἀντιρρωμαντικοῦ πράγματος: τοῦ ἔλληνικοῦ σώματος. «Εὔχρατος καιρὸς βασίλευε μέσα σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ οἱ δροσεροὶ θαλασσινοὶ ἄνεμοι χάϊδευαν τὰ φιλήδονα νησιὰ τοῦ Ἰονίου καὶ τὶς ἀκτὲς τῆς Ἡπείρου· ἵσως γι' αὐτὸν νᾶταν παράλιοι ὅλοι οἱ συνοικισμοὶ τῆς Πελοποννήσου. Κάτω ἀπὸ ἔναν οὐρανὸ τόσο εὖ κρατοῦσα τὸ πλᾶσμα μιὰν ἵσα μοιρασμένη ἐπίδρασή του. "Ολοι οἱ καρποὶ ὠριμάζουν τελείως ἀκόμη καὶ τάγρια εἴδη τους καλυτερεύουν, δπως καὶ τὰ ζῶα, ποὺ εὔδοκιμοῦν καλύτερα καὶ γεννοῦν συχνότερα. "Ἐνας τέτοιος οὐρανὸς δημιουργεῖ τὰ πιὸ ὠραῖα ἀνθρώπινα πλάσματα καὶ μιὰ συμφωνία τῶν κλίσεων μὲ τὴ μορφή".¹¹⁾ "Οπως ἔβλεπαν οἱ

10) Winckelmann, Geschichte der Kunst des Altertums, σελ. 134.

11) Winckelmann, Erläuterung der Gedanken von der Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst εἰς Kleine Schriften, τόμος I. σελ. 106.

ἀρχαῖοι τὴν φύση σὰν τὴν φυσικὴν ἀκτινοβολία τοῦ σώματος ἐνὸς Θεοῦ, ἔτσι βλέπει καὶ δὲ Βίνκελμαν τὴν Ἑλληνικὴν φύση. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι γι' αὐτὸν ἡ γῆγενη πατρίδα τοῦ πιὸ ωραίου σώματος—τοῦ θείου μὲν ἄλλα λόγια σώματος, ἀφοῦ «τὸ ὑψιστὸν κάλλος ὑπάρχει στὸ Θεό καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀνθρώπινης ὁμορφιᾶς γίνεται τόσο πιὸ τέλεια, ὅσο πιὸ σύμφωνη νοεῖται μὲ τὸ ὑψιστὸν δὲ.» Ἡ ἔννοια αὐτὴ εἶναι πνεῦμα «ποὺ ζητᾶ οὐ γεννήσῃ ἔνα πλάσμα κατ' εἰκόνα καὶ διοίωσιν τοῦ πρώτου λαγυνικοῦ πλάσματος, ποὺ σχεδιάσθηκε μέπα στὸ νοῦ τῆς Θεότητος.¹²⁾» Οὗ φράσσεις αὐτὲς δείχνουν τὴν στενὴν συγγένειαν, ποὺ τὸ θρησκευτικὸν πάθος, τὸ πάθος γιὰ τὴν ὁμορφιὰν καὶ τὸ παιδαγωγικὸν πάθος ἔχουν μέσα στὸν Βίνκελμαν: Τὸ κάλλος ἔκεινα ἀπὸ τὸ θεῖο γιὰ νὰ δημιουργήσῃ στὴ γῆ θείους ἀνθρώπους. «Οποιος γνωρίζει αὐτὴν ἀλήθειαν δὲν μπορεῖ νὰ ζῇ παρὰ γιὰ νὰ λατρεύῃ τὸ θεῖο, λατρεύοντας τὰ πλάσματα, ποὺ τὸ καθορεῖται στὸ κάλλος τους,— προσπαθώντας νὰ δῶσῃ ωραία, «θεία» μορφὴ σὲ ὅποιαν ὕλη θάγε τὴ δυνατότητα νὰ τὴ φέρῃ.

Τὸ τριπλὸν αὐτὸν καὶ συγχρόνως ἔνιαίον πάθος τοῦ Βίνκελμαν, Ἑλληνικὸν τόσο στὴν μιὰ ρίζα του, ὅσο καὶ στὴν τρίμορφη ἐκδήλωσή του, τὸν συνοδεύει σ' ὅλη του τὴν ζωὴν μὲ τρομακτικὴ σφοδρότητα. Ἀφοῦ τοῦ ἔδωσε τὶς πιὸ πικρὲς ἀπογοητεύσεις, τὸν ἔκαμε τέλος νὰ νομίσῃ πὼς βροῆκε τὴν μεγάλη λύτρωση στὸ πρότωπο τοῦ νεαροῦ βαρώνου νον Berg, ποὺ συνάντησε τὸ 1762—ὅταν δὲ Βίνκελμαν ἦταν πιὰ σαρανταπέντε ἐτῶν—στὴν Ρώμη. Ὁ νέος ἔμεινε πολὺ λίγο κοντά στὸν Βίνκελμαν. Τὸ πέρασμά του ὅμως ἀφησε συγκλονιστικὴ ἐντύπωση. Στὰ περίφημα γράμματα, ποὺ δὲ Βίνκελμαν τοῦ ἔγραψε μετὰ τὴν ἀναχώρησή του, τὸ πάθος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐραστοῦ βροῆκε τὴν πιὸ ωριμη, τὴν πιὸ καθαρή, τὴν πιὸ μεστωμένη ἔκφρασή του. Γι' αὐτὸν καὶ μεῖς μέσ' ἀπὸ τὶς τόσες φιλίες τοῦ Βίνκελμαν διαλέξαμε γιὰ νὰ μιλήσωμε κάπως ἐκτενέστερα τὴν σχέση του μὲ τὸν νεαρὸν βαρώνο. «Οπως μιὰ τρυφερὴ μητέρα» γράφει δὲ ἀνδρας στὸν ἀγαπημένο νέο ἀμέσως μετὰ τὸν χωρισμό τους, «ὅπως μιὰ τρυφερὴ μητέρα κλαίγει ἀπαρηγόρητα γιὰ τὸ ἀγαπημένο της παιδί, που

12) Winckelmann, Geschichte der Kunst der Alterthums, σελ. 149.

κάποιος βίαιος ήγεμών τῆς ἀρπαξε γιὰ νὰ τὸ φέξῃ στὸ θανάσιμο κίνδυνο τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἔτσι θρηνῶ καὶ γὼ γιὰ τὸν χωρισμό μου ἀπὸ Σᾶς, γλυκέ μου φίλε, μὲ δάκρυα ποὺ τρέχουν ἀπ' τὴν ἕδια μου τὴν ψυχή. Μιὰ ἔλεη πρὸς Σᾶς ἀκατανόητη, ποὺ δὲν τὴν ξυπνᾷ μόνο τοῦ σώματος ἢ μορφή, μ^ο ἔχαμε ἀπ' τὴν πρώτη στιγμὴ ποὺ Σᾶς εἶδα νὰ νοιώσω κάποιο ἔχνος ἀπ' τὴν ἀρμονία ἐκείνη, ποὺ ξεπερνᾶ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ κ^{αὶ} ὑψώνεται ἀπ' τὴν αἰώνια σύνδεση τῶν ὅντων. . . Ἀκριβέ μου φίλε, κανεὶς ἄλλος στὸν κόσμο δὲν μπορεῖ νὰ αἰσθανθῇ μιὰ συμπάθεια τόσο δυνατή γιὰ Σᾶς· ὅλες οἱ ἄλλες συμπάθειες εἶναι παραφυάδες μονάχα τοῦ εὐγενοῦς αὐτοῦ κορμοῦ. Τὸ θεῖο τοῦτο αἰσθημα δύμως εἶναι στοὺς περισσότερους ἄγνωστο καὶ γι^α αὐτὸ πολλοὶ τὸ παρανοοῦν. . . Φιλία χωρὶς ἔρωτα εἶναι γνωριμία. Ἐκείνη δύμως εἶναι ἡρωϊκή κ^{αὶ} ὑψώνεται πάνω ἀπ' ὅλα· ταπεινώντι τὸν πρόθυμο φίλο ὃς στὴ σκόνη καὶ τὸν ὥθετι ὡς στὸ θάνατο. . . Μιὰ τέτοια φιλία, ποὺ φέρνει ὡς τὶς ἀκρότατες γραμμὲς τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκδηλώνεται βίαια κι^α ἀποτελεῖ τὴν πιὸ ψηλὴ ἀρετή. . . Ἡ χριστιανικὴ ἡθικὴ δὲν τὴ διδάσκει· οἱ ἀρχαῖοι δύμως τὴν ἐλάτρευαν καὶ τὰ πιὸ μεγάλα κατορθώματα τῆς ἀρχαιότητος ἐκτελέσθηκαν μ^ο αὐτήν».¹³⁾ Σ^ε αὐτὸ τὸ αἰσθημα στηρίχθηκε—καὶ μόνο σ^ε αὐτὸ τὸ αἰσθημα μπορεῖ δποτεδήποτε κι^α δπουδήποτε νὰ στηριχθῇ—ἡ γνήσια παιδεία τῶν νέων. Μαζί μὲ τὴ γέννηση τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ ξεπηδοῦν ἀπ' τὴν ψυχὴ τοῦ ἔραστοῦ πλούσια κι^α αὐθόρμητα γνήσιες ἐγερτήριες ἐκκλήσεις, καθαροὶ παιδευτικοὶ λόγοι. Ἐτσι καὶ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τοῦ Βίνκελμαν μὲ τὸν Μπέργκ κ^{αὶ} βραχύχρονη προσέγγισή τους δὲν γέννησε μόνο τὶς χαμένες γιὰ μᾶς παιδευτικὲς συνομιλίες, ποὺ τὴν πλήρωσαν, μὰ καὶ τὴ διατριβὴ «γιὰ τὴν ἴκανότητα τῆς αἰσθήσεως τοῦ ὄραίου στὴν τέχνη»,¹⁴⁾ ποὺ δ^εριμος φίλος ἀφιέρωσε στὸν νέο. Καὶ τὴν ἀφιέρωσε, ὅχι μόνο γιατὶ ἡ διδασκαλία της ἀπευθύνονταν στὸ μαθητή, μὰ καὶ γιατὶ δ^εδιος δ^εμαθητῆς τὴν ἐνέπνευσε μὲ τὴν ὑπαρξή του στὸ διδάσκαλο. «Τὸ περιεχόμενο τῆς μελέτης τὸ πῆρα

13) Winckelmann, Kleine Schriften und Briefe, τόμος δεύτερος σελ. 240—241.

14) Von der Fähigkeit der Empfindung des Schönen in des Kunst (1763).

ἀπὸ Σᾶς», λέγει μὲν πρερηφάνεια ὁ συγγραφεύς, ἐπισιρέφοντας τὸ ἔργο του σ' ἔκεινον, ποῦ θεωρεῖ ὡς πραγματικὸ δημιουργό του. «Μόλις γιὰ πρώτη φορὰ Σᾶς ἀντίκρυσα ἔνοιωσα τὴ συμφωνία τῶν πνευμάτων μας. Ἡ μορφή σας μὲν ἔκαμε νὰ συμπεράνω αὐτό, ποὺ ἐπιθυμοῦσα, καὶ βρῆκα σ' ἕνα ωραῖο σῶμα μιὰ ψυχὴ δημιουργημένη γιὰ τὴν ἀρετή, προικισμένη μὲν τὴν αἰσθηση τοῦ ώραίου». Οἱ λόγοι αὗτοὶ θυμίζουν λόγους πλατωνικούς, χωρὶς ὅμως νάχουν οὔτε τὴν ἐλάχιστη κλασσικιστικὴ ἀπόχρωση. Δὲν ἀποτελοῦν μίμηση ἢ νῷ ἐπανάληψη, μὰ ἀρχὴ—δὲν στηρίζονται στὴ μόρφωση τοῦ Βίνκελμαν μὰ ἔπειδον ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ βαθύτερη πηγὴ τῆς ζωῆς του. Ἐλληνικὸς—τὸ τονίζομε ἀκόμη μιὰ φορὰ—δὲν γίνηκε ὁ Βίνκελμαν, μὰ γεννήθηκε. Κι ἀν συχνὰ γιὰ νὰ καταλάβωμε λόγους του, πράξεις του, στάσεις του, κινήσεις του καταφεύγωμε σὲ κλασσικὲς συγκρίσεις, αὐτὸ δὲν διφείλεται στὴν κλασσικὴ μόρφωση τοῦ Βίνκελμαν, μὰ στὴν κλασσική του φύση. Κάποτε τὸν βλέπομε ἔτοιμο ν' ἀφιερώσῃ ἔργο του σ' ἔναν ἄγνωστό του νέο, μὲ τὸν ὅποιον δὲν ἦρθε ποτὲ σὲ καμμιὰν ἐπαφή, γιὰ τὸν ὅποιον δὲν ἔγνωριζε παρὰ τὸ μεγάλο κάλλος του, ποὺ θαύμασε ἀπὸ μακριά. Μπρὸς σὲ μιὰ τέτοια ἐπιθυμία, σὲ μιὰ τέτοια «τρέλλα»—καθὼς λέγει ὁ ἴδιος—, ποὺ τοῦ μπῆκε στὸ κεφάλι καὶ ποὺ πρέπει νὰ προσπαθήσῃ νὰ τὴν ἰκανοποιήσῃ, πῶς νὰ μὴ θυμηθοῦμε τοὺς ἔλληνες ἀγγειογράφους, ποὺ χάραζαν πάνω στὸ ἔργο τους τὸ ὄνομα τοῦ πιὸ ώραίου γι' αὐτοὺς νέου μαζὶ μὲ τὸν ἀπλὸ χαρακτηρισμὸ «καλός»; Ποιὸς ὅμως θὰ υπεστήριζε, πῶς ἡ σχετικὴ «τρέλλα» τοῦ Βίνκελμαν δὲν ἦταν πηγαία, μὰ βασιζόταν στὸ ἀρχαῖο προηγούμενο; —Ξεκινήσαμε ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικό, μὰ μικροσήμαντο αὐτὸ παράδειγμα, γιὰ νῷ ἀνέβωμε στὸ μεγάλο θυμα τῆς ἔλληνικῆς ἀναβίωσεως, ποὺ ὁ Βίνκελμαν πραγματοποίησε: στὴν ἀναβίωση τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἥρωών. Τὸ τριπλό του πάθος γιὰ τὸ Θεό, γιὰ τὸ Κάλλος καὶ γιὰ τὸ Φίλο τὸν ἔκαμε νὰ πλησιάσῃ μὲν ἔναν τέτοιον ἔρωτα τὰ θεῖα μαρμάρινα σώματα τῶν ἔλληνικῶν ἔφηβων, νέων κι' ἀνδρῶν, ὥστε τὸ ἀγάλματα ξαναζωντάνεψαν γι' αὐτὸν καὶ τοῦ πρόσφεραν φιλικὰ τὴ ζωή τους γιὰ νὰ τὴν ξανακλείσῃ μὲ τὴν τέχνη του στὶς περιφημες περιγραφές του, πού, καθὼς εἶπαν, «προκαλοῦν τὸ ἴδιο αἴσθημα μὲ

τὸ ἄγαλμα.»¹⁵⁾ «Οὐ θεὸς καὶ ἥ φύση εἶχαν θελήσει νὰ μὲ κάμουν ζωγράφο, ἔνα μεγάλο ζωγράφο», ἔλεγε ὁ Βίνκελμαν, πρὸν ἀκόμη νὰ δώσῃ γλωσσικὰ δείγματα τῆς μεγάλης πλαστικῆς του τέχνης. Τὸ πλαστικό του πάθος εἶχε γιὰ τὴν ὥρα ἐκδηλωθῆ μόνο στὴν παιδευτικὴ προσπάθεια. Οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι, οἱ γνήσιοι Ἑλληνες ἔρασται, ἔχουν ἔμφυτο τὸ πλαστικὸ πάθος καὶ τὴν πλαστικὴ δύναμη. Κι ἀν δημιουργοῦν μὲ τὴ γλῶσσα σώματα θεῶν καὶ ἡρώων, τέτοια σώματα ζητοῦν νὰ δημιουργήσουν καὶ μὲ τὴν οὐσία τῶν μαθητῶν τους. Τὸ ἀνθρώπινο ὅμως ὑλικὸ εἶναι πιὸ ἔερὸ κι ἀκαμπτὸ ἀπ’ τὴ γλῶσσα. Οἱ θεοὶ προσφέρουν εὐκολώτερα τὸν ἑαυτό τους ἀπ’ τοὺς ἀνθρώπους. Ο Βίνκελμαν εἶχε μεγαλύτερη ἐπιτυχία στὸν Ὁλυμπὸ παρὰ στὸ ἀνθρώπινο περιβάλλον του. Κι ἀν κατέκτησε πάνω ἔκει τὸν ΑΠΟΛΛΩΝΑ καὶ τὸν ΗΡΑΚΛΗ,¹⁶⁾ στὴ γῆ δὲν βοῆκε τὴν τελειωτικὴ κι ἀιώνια πλήρωση σὲ καμιαί του φιλία. Πολλοί του στεναγμοὶ μᾶς θυμίζουν στεναγμοὺς τοῦ Πλάτεν. Ο πόνος του ὅμως δὲν μᾶς προκαλεῖ τὸν οἴκτο, ποὺ μᾶς προκαλεῖ ὁ πόνος τοῦ Πλάτεν. Κι ἀυτὸς ἀκόμη ὁ Μπέργκ, στὸν δποῖον ὁ Βίνκελμανν στήριξε ὅλες του τὶς ἐλπίδες, δείχθηκε στὸ τέλος ἀνάξιος. «Ο νέος ἀπ’ τὴ Λιβονία, στὸν δποῖον ἀφιέρωσα τὸ μικρὸ ἔργο, δὲν ἀπάντησε καν, μά, καθὼς λέτε, μόνο σὲ ὥριμη ἡλικία εἶναι κανεὶς ἴκανὸς γιὰ φιλία. Ζῶ, ἀν ἔξαιρέσω τὸν Καρδινάλιο, χωρὶς φίλο, ἀφοῦ ὁ μοναδικός, ποὺ εἶχε στὴ Ρώμη τὴν καρδιά μου, αὐτοκτόνησε μετὰ ἀπὸ μιὰ βαρειὰ μελαγχολία».¹⁷⁾ Κοντὰ σ’ αὐτὲς τὶς φράσεις θὰ μπορούσαμε νάναφέρωμε πλῆθος ἀπὸ παρόμοιες τοῦ Πλάτεν. Ἡ συσχέτιση ὅμως δὲν θύταν ἐπιτυχημένη. Δὲν μποροῦμε νὰ συγκρίνωμε τὴν ἰσχνὴ κι ἀνελεύθερη ὑπαρξη τοῦ Πλάτεν μὲ τὴ δυνατὴ κ’ ἐλεύθερη τοῦ Βίνκελμαν. Τὸ ἔρωτικὸ παράπονο τοῦ τελευταίου θὰ συγκρινόταν πιὸ ἐπιτυχημένα μὲ τὸ ἔρωτικὸ παράπονο τοῦ Ἀπόλλωνος:

15) Madame de Staël, *De l'Allemagne*, Paris (Firmin Didot) 1854, σελ. 125.

16) Οἱ πιὸ περίφημες ἀπ’ τὶς περιγραφὲς του τῶν ἀρχαίων ἄγαλμάτων εἶναι οἱ περιγραφὲς τοῦ 'Απόλλωνος τοῦ Belvedere καὶ τοῦ Τορσο τοῦ Belvedere; στὸ δποῖον ὁ Winckelmann ἔβλεπε 'Ηρακλῆ.

17) Winckelmann Kleine Schriften und Briefe. τόμος δεύτερος, σελ. 276.

«Ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλως ἀναφρόδιτός εἰμι ἐς τὰ ἔρωτικὰ» λέγει ὁ πιὸ ώραιος θεὸς—κι' ἀς λησμονήσωμε, πὼς οἱ θαυμαστὲς αὐτὲς φράσεις βρίσκονται σ' ἐν¹⁸⁾ ἀπὸ τ' ἀσεβέστερα ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς παρακμῆς.¹⁹⁾— «καὶ δύο γοῦν, οὓς μάλιστα ὑπερηγάπησα, τὴν Δάφνην καὶ τὸν Ὅμηρον, ή μὲν Δάφνη οὕτως ἐμίσησέ με, ὥστε εἴλετο ἔύλον γενέσθαι μᾶλλον ἢ ἐμοὶ ἔχειναι· τὸν Ὅμηρον δὲ ὑπὸ τοῦ δίσκου ἀκώλεσα, καὶ νῦν ἀντ' ἔχεινων στεφάνους ἔχω.» Ο θρῆνος τῆς σκιᾶς τοῦ Βίνκελμαν θὰ ἡχῆ ἀσφυλῶς πολὺ πιὸ πικρὸς κι' ἀπ' τὸ παράπονο τοῦ Ἀπόλλωνος. Στὶς 7 Ιουνίου 1768 ὁ Βίνκελμαν δολοφονήθηκε ἀπ' τὸν Francesco Arcangeli, τὸν νεαρὸν μάγειρο, ποὺ μιὰ βδομάδα πρὶν εἶχε συναντήσει τυχαῖα στὴν Τεργέστη. Κάτι απ' τὴ μορφὴ τῆς ὑποπτῆς γνωριμίας θάχε ἔχπνήσει τὸ γνωστὸ πάθος τοῦ Ἑλληνος ἔρωτῆ, θὰ τούχε θυμίσει τὴν ἀποστολή του καὶ θὰ τὸν εἶχε κάμει νὰ προσφέρῃ στὸν κακοῦργο τὴν ἐμπιστοσύνη του καὶ τὴ φιλία του. Τὴν προθυμία του αὐτὴ τὴν πλήρωσε μὲ τὴ ζωὴ του—μὰ κι' αὐτὸ τὸ τέλος τοῦ Βίνκελμαν γιὰ ὅσους βλέπουν, δὲν εἶναι σκοτεινὸ κι' ἄξιο ν²⁰⁾ ἀποσιωπηθῆ· λάμπει κι' αὐτὸ μυθικὸ σὰν τὴ ζωὴ του. Τέτοιο τ'²¹⁾ δραματίζεται κι' ὁ ΧΕΡΝΤΕΡ: «"Απλωσες τὸ χέρι σου στὰ μάκρη, γιὰ νὰ βρῆς φιλία, Ἑλληνικὴ φιλία, ὅπως τὴν ἐπιθυμοῦσες. Κ' ἔξαφνα ἥρθε ὁ θάνατος καὶ σ' ἄρπαξε καὶ σὲ τύλιξε στὴ σιδερένια του ἄγκαλιὰ καὶ γκρεμίσθηκε τόνειρο τῆς ζωῆς σου καὶ θρυμματίσθηκε κατὰ γῆς σὰν τὸ ἄγαλμα ἐνὸς Ἀπόλλωνος Μουσαγέτου ἀπ' τὸ χέρι τῶν βαρβάρων".

Βάρβαροι μόνο, ποὺ δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ συλλάβουν τὸν Βίνκελμαν στὴν ὅλοτητά του, τὸν κομματιάζουν γιὰ νὰ τὸν κατακτήσουν.²²⁾ Γιὰ ν²³⁾ ἀποφύγωμε καὶ μεῖς αὐτὸν τὸν βαρβαρισμὸ δὲν ἔχω-

18) Λουκιανοῦ, Θεῶν Διάλογοι ΧV.

19) Herder, Denkmal Johann Winckelmanns (1777) εἰς Winckelmann, Geschichte der Kunst des Altertums, σελ. 455.

20) Βλ. π.χ. τὴν νεκρὴν ἔκθεση τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Winckelmann ἀπὸ τὸν Lotze στὴν Geschichte der Aesthetik in Deutschland, München 1868, σελ. 17 καὶ ἐπ. Κι' αὐτὸ τὸ περίφημο τρίτομο βιβλίο τοῦ Carl Justi γιὰ τὸν Winckelmann δὲν κατορθώνει νὰ μᾶς τὸν παρουσιάσῃ σ' ὅλη του τὴ ξεωντάνια καὶ τὴ σημασία, ὅπως τὸ συντομώτερο, μὰ τόσο ἐμπνευσμένο ἔργο τοῦ Bert-

ρίσαμε σ' αὐτές τὶς σελίδες τὴν αἰσθητικὴν τοῦ Βίνκελμαν ἀπὸ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν ζωή του. Οἱ αἰσθητικές του ἀρχὲς — ποὺ προσπαθήσαμε νὰ δείξωμε — ζοῦν μέσα στὴν ζωή του σὰν ἀναπόσπαστά της στοιχεῖα — καὶ γι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν φύση τους ἀποτελοῦν τὴν Ἀρχὴν τῆς νεώτερης αἰσθητικῆς. Κάθε ἀρχὴ πρέπει νὰναι δημιουργική. Καὶ ἡ «ἔννοια τοῦ κάλλους» παίρνει μέσον στὴν ζωὴ καὶ τὴν σκέψη τοῦ Βίνκελμαν δύναμη πραγματικὰ δημιουργική. Κι' ἀν θὰ ὑπεστήσῃς κανεὶς, πὼς καὶ τοῦ Βίνκελμαν ἡ αἰσθητικὴ κατέληξε σὲ μίαν ἀποτυχία, σ' ἕνα ἔρωτημα χωρὶς ἀπάντηση, ἀφοῦ κι' αὐτὸς ὅμοιογενής, πὼς «μιὰ γενικὴ καὶ σαφής ἔννοια τῆς φύσεως τοῦ κάλλους ἀνήκει στὶς ἀνεύρετες ἀλήθειες», ²¹⁾ Θ' ἀπαντούσαμε, πὼς τὸ κάλλος δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ συλλάβωμε τὴν γενική του καὶ σαφή ἔννοια. Γιὰ τὸν Βίνκελμαν τὸ κάλλος «εἶναι ἐν²²⁾ ἀπὸ τὰ μεγάλα μυστικὰ τῆς φύσεως, ποὺ τὴν ἐνέργειά τους βλέπομε καὶ αἰσθανόμαστε» μόνο, — ἡ ἔννοια τοῦ κάλλους εἶναι «πνεῦμα», δύναμη, ποὺ ζητᾶ νὰ γεννήσῃ τὸ θεῖο ἄνθρωπο. ²³⁾ Παρ' ὅλες ὅμως αὐτές τὶς διαπιστώσεις δὲν ἀποτρέπει ὁ Βίνκελμαν ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ κατακτήσωμε τὸ κάλλος καὶ μὲ τὸ λόγο. Κι' ὁ ίδιος δὲν παύει ποτὲ νὰ στριφογυρίζῃ καὶ λογικὰ γύρω του — νὰ τὸ πολιορκῇ καὶ μὲ τὸ λόγο του ἀκούραστα. Κι' ἀν δὲν ἔκατάφερε τὴν φύση νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸ μυστικό της, αὐτὸ—ὅπως καὶ οἱ ἀποτυχίες τοῦ φιλικοῦ του πάθους — δὲν μειώνει διόλου τὸ θεῖο καὶ φωτεινὸν χαρακτῆρα του. Κι' αὐτὸς ὁ Ζεὺς δὲν ἔχει τὴν δύναμη νὰ λυγίσῃ τὴν σκληρὴν καὶ σκοτεινὴν Μοῖρα.

Γ'.

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ Κ' ΟΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΙΣ

Λίγους μῆνες πρὸιν ἀπὸ τὸ τέλος του, ὁ BINKELMAN, ποὺ τότε βρισκόταν στὴ Νεάπολη, ἀνέβηκε μαζὶ μὲ δυὸ συντρόφους του στὸν

hold Vallentin: Winckelmann (Blätter für die Kunst), Berlin 1931. Bk. καὶ στὴ μελέτη μας Liebe und Zeit, Heidelberg 1936 σελ. 31 καὶ ἐπ. Ἑλληνικὰ ἔγραψε γιὰ τὸν Winckelmann θαυμαστὲς γραμμὲς ὁ Παγαγιώτης Κανελλόπουλος ('Ἑλληνικὴ Φωνὴ τῆς 21 Μαρτίου 1936).

21) Winckelmann, Geschichte der Kunst des Altertums, σελ. 139.

22) Winckelmann, ἐνθ' ἀντ.

ἀνήσυχο Βεζούβιο καὶ πέρασε μέσα στὴν ἀπειλητικὴ φύση μυθικὲς γυνιερινὲς ὁρες. Ἡ συντροφιά, καθισμένη δίπλα στὸν «πύρινο ποταμό», ἔψηνε περιστέρια στὴ λάβα, κι' «ὅ Βίνκελμαν»— ἔτσι μᾶς περιγράφει ὁ ἕδιος τὴ σκηνή, ὀναγκασμένος καὶ πάλι νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτό του σὰν γιὰ ὃν μυθικό—«δειπνοῦσε, σὰν τοὺς Κύκλωπες, γυμνός».—Σὲ μιὰν ἄλλη δαήγησή του τῆς ἕδιας ἐκδρομῆς μὲ λιγώτερη μυθολογικὴ καὶ περισσότερη κοινωνικὴ διάθεση, μᾶς λέγει, πῶς, ἀφοῦ ὕστερος ἀπὸ δυσκολίες πολλὲς ἥ συντροφιὰ κατάφερε νὰ φθάσῃ κοντὰ στὸ στόμιο τοῦ ἡφαιστείου, πρῶτος αὐτὸς γδύθηκε «γιὰ νὰ στεγνώσῃ τὸ ποκάμισό του».— Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο, πῶς μεγάλες συμβολικὲς ἴστορικὲς κινήσεις μᾶς παραδίδονται συχνὰ δικαιολογημένες μὲ τὸν πιὸ κοινὸ καὶ πεζὸ τρόπο. Μιὰ περίεργη αἰδὼ τῆς ἴστορίας θέλει νὰ κρύψῃ, θάλεγε κανείς, ἀπὸ τὰ μάτια τῶν πολλῶν τὸ νόημα τῶν μεγάλων στιγμῶν της καὶ τὸ σκεπάζει μὲ ἓνα καθημερινὰ κοινωνικὸ καὶ λογικὸ πρόσχημα, ποὺ κρύβει τὴ μεναδικότητά του γιὰ νὰ μὴν τὴν ἀποκαλύψῃ παρὰ στοὺς μυημένους. Ἐτσι κι' ὁ Βίνκελμαν, ποὺ πετᾶ τὰ ροῦχα του γιὰ νὰ ὑψώσῃ τὸ ἐλεύθερο σῶμα του μέσος στὴν ἐλεύθερη φύση, ζητᾷ νὰ σκεπάσῃ γιὰ τοὺς πολλοὺς τὸ νόημα τῆς γύμνιας του, χρησιμοποιώντας τὴν πιὸ ἀσήμαντη κι' ἀδιάφορη δικαιολογία. Ἐτσι κ' ἐν ἀπ' τὰ πιὸ σπουδαῖα γεγονότα τῆς ἴστορίας τοῦ κόσμου, τὸ κίνημα τοῦ ΟΡΣΙΠΠΟΥ, μᾶς παραδόθηκε κι' αὐτὸ σκεπασμένο μὲ κοινὲς ἔξηγήσεις, σὰν νὰ μὴ μᾶς ἔφθανε ἢ καθαρὴ ἀπλότης του, ποὺ μὲ τὴν καθαρότητά της ἀκριβῶς ἐλύτρωσε τὶς δημιουργικότερες δυνάμεις τοῦ πνεύματος. Πρῶτος ὁ ΟΡΣΙΠΠΟΣ—καθὼς μᾶς λέγει τὸ ἀρχαῖο ἐπίγραμμα¹⁾ —πρῶτος αὐτὸς ὁ «δαΐφρων»

ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐστεφανώθη
γυμνός, ζωννυμένων τῶν πρὸν ἐν σταδίῳ.

Πρῶτος αὐτὸς ἐπέταξε ἀπὸ τὰ σκέλη του τὸν τὴν ζώνη, ποὺ σκέπαζε καὶ βάρβαρα στιγμάτιζε σὰν ἀκάθαρτο καὶ κρυφὸ τὸ ἱερὸ κομμάτι τοῦ κορμιοῦ μας, ποὺ χαρίζει στὴ φύση μας τὴν ἀθανασία. Αὐτὸ συνέβη, καθὼς λέγουν, στὸν ἀγῶνα δρόμου τῆς δεκάτης πέμπτης

1) Eis Böckh, Corpus Incriptionum, I σελ. 555.

Όλυμπιάδος—τὸ ἑπτακόσια εἶκοσι πρὸ Χριστοῦ. Τότε γιὰ πράτη φορὰ τὸ καθαρὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα ἔλαμψε ὅχι πιὰ μέσα στὸ λόγο τοῦ μύθου καὶ τοῦ στίχου, μὰ σὰν αἰσθητὴ παρουσία, σὰν παρουσία τοῦ διπλανοῦ: στὸ σῶμα τοῦ ΟΡΣΙΠΠΟΥ. Ἡ ἀσπιλη ἐλευθερία τῶν διηγοικῶν σωμάτων δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ συμπυκνωθῇ σὲ πραγματικὸ κορμί, ποὺ διόλκησο ἀμόλυντο, φωτεινὸ καὶ καθαρὸ δὲν θάξε νὰ κρύψῃ κανένα του μέλος ἀπ’ τὰ μάτια τοῦ κόσμου «*Graeca res est, nihil velare*».²⁾ Αὐτὴ ἡ ἀπόλυτη κατάφαση τῆς Ἱερῆς μορφῆς τοῦ ἀνθρώπιγου σώματος,—αὐτὴ ἡ λατρεία τοῦ θείου κανόνος, ποὺ τὸ ἀνθρώπινο κορμὶ ἐνσαρκώνει,—ἀποτέλεσε κι’ ἀποτελεῖ τὴ μεγάλη δύναμη, τὴ μεγάλη ἐπιταγὴ τῆς Ἐλλάδος. Τὴν ἐπιταγὴν αὐτὴν πρῶτος ὁ ΟΡΣΙΠΠΟΣ τόλμησε νὰ πραγματοποιήσῃ μὲ τὸ σῶμα του: Πετώντας τὴν ζώνη του, πρῶτος αὐτὸς ἔλαμψε μέσα στὸ στίβο τῆς Ὀλυμπίας σὰν νόμος αἰώνιος. Τέτοιο κίνημα δὲν μποροῦσε νᾶναι τυχαῖο. Κι’ ὅμως ὁ Παυσανίας, ποὺ μᾶς τὸ διηγεῖται, προσθέτει στὴν πληροφορία καὶ τὴ γνώμη: «δοκῶ δὲ οἱ καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ περίζωμα ἐκόντι περιρρυνῆναι, γνόντι ὡς ἀνδρὸς περιεζωσμένου ράων ἐστὶν ἀνὴρ γυμνός».³⁾—Ἡ βέβηλη κι’ ἀνόητη αὐτὴ σκέψη τοῦ μικρασιάτη περιηγητῆ δὲν μᾶς ἔξεγείρει, σὰν θυμηθοῦμε, πῶς κι’ ὁ Βίνκελμαν ἔξηγεῖ μὲ τὸν ᾔδιο οηχὸ τρόπο τὴ χειρονομία του, ποὺ ἐπαναλαμβάνει στὴν ἐποχὴν μας τὴ μυθικὴ χειρονομία τοῦ Ὁρσίππου. Μπρὸς σ’ αὐτὲς τὶς ἄδειες ἔξηγήσεις περνοῦνται ξέρουν μὲ τὸ κρυφὸ χαμόγελο τῶν μυημένων, ποὺ ἀντιλαμβάνονται ξάφνου ἕνα βαρυσήμαντο σύνθημα ἔχει, ποὺ οἱ πολλοὶ δὲν βλέπουν τίποτε. Οὔτε μικρὲς ὑστεροβουλίες, οὔτε καθημερινὲς ἀνάγκες ὥθιοῦν τὰ μυθικὰ καὶ τὰ μεγάλα πρόσωπα στὶς πράξεις τους μὲ τὴν αἰώνια σημασία. Ὅσοι ζητοῦν καὶ στὶς μεγάλες πράξεις κοινὲς ἔξηγήσεις καὶ δικαιολογίες, ὅσοι ἀρκοῦνται σὲ τέτοιες, οὔτε μποροῦν, μὰ οὔτε κι’ ἀξίζουν νὰ δοῦν τὶς μεγάλες πράξεις στὴ συμβολικὴ κι’ ἀνεξιχνίαστη γύμνια τους. Ἡ γύμνια δὲν εἶναι γιὰ τοὺς πολλούς. Κι’ ὅπως στὰ ὀχλοκρατικὰ περιβάλλοντα εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ κρύψωμε τὴ σωματικὴ μας γύμνια ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ὄχλου, ἔτσι προφυλάσσομε καὶ τὴ γύμνια τῶν με-

2) G. Plinii Secundi, Historia Naturalis, XXXIV 10.

3) Παυσανίου, Περιήγησις, I, XLIV.

γάλων ἴστορικῶν στιγμῶν μὲν ἔνα παραπέτασμα κοινὸν καὶ τριμμένο, ποὺ προφυλάσσει ἀπ' τὸ πλῆθος τὴν μοναδικὴν καὶ αἰώνια λάμψη τῆς εἰκόνας. Τέτοια σημασία παραπετάσματος ἔχει καὶ ἡ γνώμη τοῦ Παυσανία γιὰ τὸ γύμνωμα τοῦ Ὁροσίππου, ὅπως καὶ ἡ πρόφαση, ποὺ δίνει ὁ Βίνκελμας γιὰ τὸ δικό του γύμνωμα.—“Οἱ πραγματοποιήθηκε ἦδη στὸ στεῦρα, δὲν πραγματοποιεῖται τυχαῖα καὶ στὸ σῶμα. Τὸ ἀκηλίδωτο κάλλος τῶν ὄμηρικῶν ἥρωών δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ γεννήσῃ τὸν Ὁροσίππο—κι ὁ Βίνκελμας πολὺ πρὸ τοῦ ἀπὸ τὴν νύχτα στὸ Βεζούβιο εἶχε μέσον ἀπὸ τὸ ἔργο του πετάξει τὴν ζώνη τοῦ ἄνθρωπινου κορμιοῦ. «Ἀκόμη καὶ τὰ αἰδοῖα ἔχουν τὴν ἴδιαίτερη ὄμορφιά τους»,⁴⁾ εἶχε παρατηρήσει, περιγράφοντας τὸ κάλλος τῶν μελῶν τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος. Κι ἀντὶ του ἡ φράση, ποὺ πολλοὶ θὰ τὴν ἔκριναν περιττὴ καὶ γεμάτη ψευδόσημο, ἀποτελεῖ μιὰν ἀπὸ τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς καὶ πυλύτιμες γραμμὲς τοῦ ἔργου του. Ἡ ἀναβίωση τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος δὲν θάταν ἀληθινὴ χωρὶς τὴν ἀναβίωση τοῦ κινήματος τοῦ Ὁροσίππου. Ἡ μεγάλη κατάφυση τῆς Ἱερῆς ὑπάρξεως τοῦ σώματος δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γίνη μὲ σιωπή, ποὺ θὰ σήμαινε ἵσως συμβιβασμὸν μὲ τὴν σεμνοτυφία τῆς ἐποχῆς. Κι ὁ Βίνκελμας σὰν ἀρχὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς, χωρὶς ν' ἀνησυχήσῃ γιὰ τὶς παληὲς προλήψεις, κίνησε χωρὶς κανένα δισταγμό, χωρὶς κανένα περιορισμὸν τὰ ἐλεύθερα μέλη του, ὅπως ἡ φύση τους τὸ ἀπαιτοῦσε, κτυπώντας τοὺς παληοὺς ἀνθρώπους, ποὺ βρίσκονταν γύρω του. Μὰ τὸ ὅρσιππειο κίνημα τοῦ Βίνκελμας δὲν εἶχε μόνο τὴν ἐπιφανειακὴν αὐτὴν σημασίαν. Τὸ κίνημα τοῦ Ὁροσίππου ἀποτελεῖ ἔνα σημεῖο μεγάλο, πού, ὅταν ἔαναπαίρνει σάρκα στὴν ἴστορία, ἔαναγεννᾷ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὸ θεό—τὸν ἔρωτα καὶ τὸ κάλλος. Δὲν εἶναι δυνατὴ ἈΝΑΓΕΝΝΗΣΗ χωρὶς τὴν ἀληθινὴ ἐπανάληψη τοῦ κινήματος τοῦ ΟΡΣΙΠΠΟΥ. Χωρὶς τὴν ἀπόλυτη κατάφαση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος—πρὸ παντὸς τοῦ ἀνδρικοῦ—δὲν εἶναι δυνατὸς ὁ δημιουργικὸς ἔκεινος ἔρωτς, ποὺ μεταβάλλει τὸ χάος σὲ κόσμο, ποὺ γεμίζει τὸν κόσμο μὲ θεούς, ποὺ δίνει σάρκα στοὺς θεοὺς μὲ τὴν τέχνη, ποὺ καμινεῖ τοὺς ἀνθρώπους θείους σὰν ἔργα τέχνης, ποὺ ὑψώνει καὶ στε-

4) Winckelmann, Geschichte der Kunst der Altertums, Wien, MCMLX XXIV, σελ. 179.

ρεώνει τὴν πολιτεία, στηρίζοντάς την πάνω σὲ θείους ἀνθρώπους. Τὸ κάλλος τοῦ μεστωμένου κι' δλόγυμνου σώματος, ποὺ ἔχει τὸν Ἑλληνικὸ δημιουργικὸ ἔρωτα, τὸ πάθος τῶν Ἀναγεννήσεων, εἶναι τὸ πιὸ γόνιμο κάλλος.

ΕΡΓΑΣΤΗΚΟ ΕΠΙΤΥΧΟΝ ΝΟΕΜΑΤΙΚΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΠΙΤΕΣΙΟΥ

“Ἐνα τέτοιο κάλλος δὲν συγκινεῖ μόνο τὶς αἰσθήσεις μας, μὰ σὰν ὑψίστη ἐπιταγὴ συγκλονίζει ὀλόκληρη τὴν ὑπαρξή μας, ποὺ τείνει τῷρα μ' ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς νὰ ἐπιτύχῃ τὴν τελειότητα, ποὺ τὸ κάλλος τοῦ γυμνοῦ Ἑλληνικοῦ σώματος ἐνσαρκώνει. «Ἀπόλλον τοῦ Μπελβεντέος, γιατὶ μᾶς δείχνεσαι στὴ γυμνότητά σου, ποὺ μᾶς ἀναγκάζει νὰ ντοεπώμαστε γιὰ τὴ δική μας!» φώναξε ὁ ἔφηβος ΓΚΑΙΤΕ⁵⁾ σὲ μιὰν ἔκφρηση, ποὺ ἥθελε νὰ ἐκφράσῃ ὅλο τὸ θαυμασμό, τὴν ἀνάγκη, τὸ πάθος τοῦ νέου γιὰ τὴν τελειότητα. Γιὰ νὰ σημάνωμε τὸ «ἀπόλυτο», ποὺ τὸ Ἑλληνικὸ κορμὶ ἐνσαρκώνει, μεταχειριζόμαστε στὴν περίπτωση αὐτὴ τὴ λέξη «τελειότης», γιατὶ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀκάμωτου ἀκόμη νέου ἡ θέα τοῦ γυμνοῦ σώματος τοῦ Θεοῦ ἔχει τὸν πόνο γιὰ τὴ δική του τὴ νεανικὴ κι' ἀνθρώπινη ἀτέλεια, τὴν δρμὴ νὰ λυτρωθῇ ἀπ' αὐτήν. Σ' ἄλλες περιπτώσεις τὸ «ἀπόλυτο» τοῦ Ἑλληνικοῦ σώματος παίρνει ἄλλες ὀνομασίες καὶ ἔχει τὸν πόνο γιὰ τὴν διαφορετικὴς δρμὲς καὶ τάσεις -- δρμὲς καὶ τάσεις πάντως πρὸς τὸ ἀπόλυτο. “Οχι δύως πρὸς τὸ ἀφηρημένο κι' ἀσύλληπτο ἀπόλυτο, ποὺ ἡ ἀσχήμα περισσότερο κι' ἀπ' τὴν ὥμορφιὰ μπορεῖ νὰ μᾶς ἀνοίξῃ, μὰ πρὸς τὸ συγκεκριμένο κι' ἀπτὸ ἀπόλυτο, ὅπως τὸ δείχνει καὶ τὸ ἐπιτάσσει τὸ κάλλος τοῦ Ἑλληνικοῦ σώματος. Οἱ ἐρασταί του ζητοῦν νὰ τὸ ἀποκτήσουν ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ συγκεκριμένο κι' ἀπτό. Γι' αὐτὸ καὶ τόσο στὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ὅσο καὶ στὶς Ἀναγεννήσεις, ἡ γλυπτική, ποὺ προσφέρει καὶ στὴν ἀφή μας ἀκόμη τὰ σώματα, ποὺ δημιουργεῖ, κατέχει τὴν πιὸ κεντρικὴ θέση. Κι' ἀν ἀκόμη δὲν εὔρῃ εύνοικὲς κοινωνικὲς συνθῆκες γιὰ ν' ἀναπτυχθῇ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη τέχνη, διλες οἱ ἄλλες τέχνες τὴν κυττάζουν μὲ φθόνο, μὲ πόνο καὶ προσπαθοῦν νὰ βασισθοῦν στὶς ἀρχές της, γιὰ νὰ τῆς μοιάσουν τούλαχιστον

5) Γράμμα τοῦ Goethe πρὸς τὸν Herder (Strassburg 1771). Bk. Goethe - Briefe, erster Band: Der junge Goethe, herausg. von Philipp Stein, Berlin, σελ. 202.

ὅσο τοὺς εἶναι δυνατόν. «Κακὸ ήταν τὸ πρωῖνό, ποὺ μὲ ὅδήγησε σ' ἔνα ἄγαλμα τοῦ Λυσίππου», γράφει ὁ ποιητὴς τοῦ ΓΚΕΟΡΓΚΕ στὸν ἀγαπημένο του αὐτοκράτορα, «σ' ἔνα ἄγαλμα τοῦ Λυσίππου, ποὺ παριστᾶ τὸ θεὸ τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς χαρᾶς καὶ ποὺ βρίσκεται σιημένο σ' ἔναν ἄγνωστό μου ὡς τότε φυλλοσκέπαστο δρόμο τοῦ κήπου· Τὸ ἔξαιρετικότερα ἔργα τοῦ γλύπτη αὐτοῦ, ποὺ εἶδα στὴν πρωτεύουσα..., μὲ γέμιζαν πάντα περιπληξίαν τοῦ φυλλοσκέπαστο δρόμου τοῦ κήπου· Δὲν βρῆκα τόσο δυνατὰ μέλη καὶ τρυφερὲς καμπύλες μὲ τέτοιον ἀληθινὰ θεῖο τρόπο ἀρμονισμένα. Ἡ τέχνη τοῦ Λυσίππου μοῦ φάνηκε σὰν τὸ ὑψιστὸ δᾶρο τῶν Οὐρανίων, ποὺ κοντά της κάθε ἄλλη τέχνη — ἀκόμη καὶ ἡ δική μου — θάταν μικρὴ καὶ ἐλαττωματική. Ἀν καὶ μοῦ φανύται πώς ἄλλουα μαλακὲς μομφὲς τῆς Πολύμνιας καὶ τῆς Ἐρατώς, καὶ ἡ ἀνάμνηση τοῦ εὐγενικοῦ σου ἐπαίνου, ὡς Ἀλέξιε, μοῦ ἔξανάδινε μάρρος, ἐκείνη τὴ μέρα ἔκλαψα γιὰ πρώτη φορὰ στοὺς Μαλακοὺς Ποταμούς».⁶⁾ Αὐτὰ τὰ δάκρυα τοῦ Ἀρκαδίου τὰ χύνει κάθε ποιητὴς ἀναγεννήσεως, ποὺ δὲν θέλει νὰ χαθῇ στὸν ἀπειρο πόθο τοῦ ἀπόλυτου, μὰ νὰ σώσῃ τὴν πραγματικότητά του, πιάνοντας μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὸ ἀπόλυτο. Ἡ δραση, ἡ πιὸ ζωντανὴ αἴσθηση, μᾶς ἀπατᾷ πολλές φορές. Τὸ ἀπλωμα τῶν χεριῶν μας διαλύει συχνὰ ὅπτασίες μας. Τὴ δύναμη τῶν μελῶν καὶ τὴν τρυφερότητα τῆς καμπύλης ἔνδις σώματος δὲν μπορεῖ νὰ βεβαιώσῃ μόνο τὸ μάτι. Πρέπει καὶ τὸ χέρι νὰ πιάσῃ τὴ μορφή, ποὺ τὸ μάτι συλλαμβάνει. Τότε μόνο βεβαιωνόμαστε γιὰ τὴν πραγματικότητά της. «Οραση κι ἀφὴ συμπληρώνουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη κι ὁ ἀνθρωπος ποὺ δὲν ζῇ, σὰν τοὺς ρωμαντικούς, ἀπὸ τὴν ἀμορφη κι ἀπατηλὴ οὖσία τῶν δνείρων, μὲ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς μορφῆς τῶν σωμάτων, ἀνοίγει διάπλατα τὰ μάτια κι ἀπλώνει ὅλο πυρετὸ τὰ χέρια — καὶ καθὼς λέγει ὁ ΓΚΑΙΤΕ:

Βλέπει μὲ ἀφὴ τῆς ματιᾶς, πιάνει μὲ βλέμμα χεριοῦ.⁷⁾

ἴκανοποιοῦσε. Κ' ἐπειδὴ τὸ ἀπόλυτο τῆς μορφῆς τῶν ὄντων εἶναι τὸ

“Ἐτσι κατακτᾶ τ' ἀντικείμενα τοῦ κόσμου, κ' ἐτσι διψᾶ νὰ κατακτήσῃ καὶ τὸ ἀπόλυτο. Κάθε ἄλλη σύλληψη τοῦ ἀπόλυτου δὲν θὰ τὸν

6) Stefan George, Briefe des Kaisers Alexis an den Dichter Arkadios, eis Tage und Taten, endg. Fassung, Berlin, σελ. 35.

7) Goethe, Römische Elegien, V.

κάλλος, τὴν ώμορφιὰ ζητᾶ νὰ καταστήσῃ μὲ τὶς αἰσθήσεις του, τὶς ἄγιες, ἀφοῦ αὐτὲς μονάχα μποροῦν νὰ τὸν βεβαιώσουν γιὰ τὴν πραγματικότητα, γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ ὑψίστου.

Μιὰ τέτοια ὅμως ἀντίληψη γιὰ τὸ κάλλος, τόσο γόνιμη σὰν εἶναι γνήσια, μπορεῖ νὰ ἐκφυλισθῇ καὶ νὰ ξεπέσῃ στὴν πλάιη, πὼς ἡ ώμορφιὰ δὲν εἶναι παρὰ κάτι τὸ ἀπλῶς αἰσθητό. Τὴν βλέπει νὰ ἐκτείνεται πάνω στὶς δρατες κι ἀπτες διαστάσεις ἐνὸς σώματος καὶ νομίζει, πὼς θὰ μποροῦσε νὰ λύσῃ τὸ αἴνιγμα της, μετρώντας τὶς ἀναλογίες του. «Υπάρχουν βέβαια καὶ μετρήματα ἀναλογιῶν, ποὺ ἀξίζουν ὅλο τὸ σεβασμό μας. Χωρὶς νὰ περιορίζῃ κανεὶς στὸ αἰσθητὸ μόνο τὴν ώμορφιά, μπορεῖ νὰ ζητᾶ νὰ συλλάβῃ τὸ μυστικὸ τῆς οὐσίας της στὴν αἰσθητή της ἐμφάνιση, ὅπως ἀκριβῶς ζητᾶ νὰ κατακτήσῃ τὸ ὕδιο τὸ ἀπόλυτο ἀγκαλιάζοντας τὸ σῶμα, ποὺ τὸ ἐνσαρκώνει. Τόσο ἡ μιά, θσο καὶ ἡ ἄλλη προσπάθεια εἶναι ἀπ' τὰ πρὸν καταδικούμενες σὲ ἀποτυχία. Κι' ἀν ὅμως τὸ ἀπόλυτο ποὺ θ' ἀρπάξωμε, θὰ γλυστρήσῃ ἀνακαστικὰ μέσα ἀπ' τὰ δάκτυλά μας, κάτι ἀπ' τὴν πολύτιμη καὶ στιγμαία ἐπαφή του θὰ μείνη στὴν ἀφή μας, — κάτι θὰ μείνη καὶ στὸ νοῦ μας ἀπ' τὴν διαρκῆ κ' ἐπίμονη προστριβή του μὲ τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὶς ἀριθμητικὲς σχέσεις, ποὺ ζητοῦν νὰ σημάνουν τὸ μυστικὸ τῆς ώμορφιᾶς. » Αξιο τοῦ πιὸ μεγάλου μας σεβασμοῦ θάταν ἀσφαλῶς δ «Κανὼν» τοῦ ΠΟΛΥΚΛΕΙΤΟΥ, τὸ περίφημα θεωρητικὸ σύγγραμμα τῆς ἀρχαιότητος, ποὺ στηριγμένο σὲ καθαρὰ μεταφυσικὰ σήματα, στοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Πυθαγόρα, ζητοῦσε νὰ δώσῃ τὶς ἀναλογίες τοῦ τέλειου σώματος. Οἱ ἐλάχιστες πληροφορίες, ποὺ σώθηκαν γιὰ τὸ σύγγραμμα αὐτό, μᾶς δίνουν τὸ δικαίωμα νὰ συμπεράνωμε, πὼς ἡ προσπάθειά του ήταν ἐντελῶς δικαιολογημένη, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν μὰ μεριὰ ήταν μιὰ γνήσια μεταφυσικὴ προσπάθεια γύρω ἀπ' τὸ μυστικὸ τῆς ώραίας μορφῆς, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπέβλεπε στὸ νὰ δώσῃ ὀρισμένες αὐστηρὰ τεχνικὲς ὅδηγίες. «Ἐν' ἀπ' τὰ ἐλάχιστα σωζόμενα ἀποσπάσματά του παραδείγματος χάριν, ποὺ μᾶς λέγει, πὼς «τὸ εὖ παρὰ μικρὸν διὰ πολλῶν ἀριθμῶν γίνεται»,⁸⁾ ἔχει τὴ δύναμη τόσο

8) H. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker, I. Band, 4. Aufl. Berlin 1922, σελ. 296.

νὰ μᾶς δώσῃ τὸ μεγάλο μεταφυσικὸ ἔλιγγο, ὅσο καὶ νὰ ξυπνήσῃ μέσα στὸν τεχνίτη τὴν ἀναγκαία προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια, ποὺ ἡ σοβαρὴ τέχνη ἀπαιτεῖ. Τὰ διδάγματα ὅμως, ποὺ εἶχαν τέτοια βαθύτητα κι' ἀλήθεια στὸ στόμα τοῦ Πολυκλείτου, μεταβάλλονται σὲ οηγὲς πλάγνες μέσα στὴν ἄδεια ζωῆς τῶν πολλῶν δημοτέχνων του. Ἐνῶ καμμὰ μεταφυσικὴ ἀνησυχία, κανεὶς γνήσιος ἔρως δὲν τοὺς ἐμψύχωνε, συνταύτιζαν τὸ χειρωνακτικὸ μυστικὸ τῆς ὥμορφιᾶς, ποὺ κατεῖχαν, μὲ τὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς ὥμορφιᾶς, καὶ—καθὼς λέγει ὁ ΣΩΚΡΑΤΗΣ τῆς πλατωνικῆς⁹⁾ Απολογίας—«ἐπειδὴ ἦξεραν τὴ δουλειά τους εἶχαν τὴν ἀξίωση νὰ εἶναι σοφώτατοι κι' ὡς πρὸς τὸ ἄλλα, τὰ μέγιστα.»¹⁰⁾ Οποιος περιορίζει τὴν ἀνθρώπινη ὥμορφιὰ στὴν αἰσθητὴ ἀπλῶς μορφή της, ὅποιος βλέπει τὸ κάλλος τοῦ ἀνθρώπινου σώματος στὴν ἔξωτερική του συμμετρία μόνο, ὅποιος νομίζει πὼς κατέκτησε τὸ κάλλος, ἀσελγώντας πάνω στὸ ὥμορφο σῶμα, ὅποιος νομίζει, πὼς δημιούργησε τὴν ὥμορφιά, κατασκευάζοντας ἕνα καλλιτέχνημα σύμφωνα μ' ὅλους τοὺς κανόνες τῆς τέχνης, κάμνει τὴ ζωή του πολὺ ἀνετη, κλείνοντας τὰ μάτια του μπρὸς στὰ «μέγιστα». Σκοπὸς ἀκριβῶς τοῦ Σωκράτη ήταν νὰ ξυπνήσῃ τοὺς δυσκίνητους αὐτοὺς ἀστούς, ποὺ νόμιζαν, πὼς ὑπεροπήδοῦσαν τὶς δυσκολίες καὶ τὸν πόνο τῆς ζωῆς μὲ τὸ νὰ τὸ ἀγνοοῦν, καὶ νὰ τοὺς δεῖξῃ τὰ «μέγιστα», ὅτι δηλαδὴ ταράζει τὴ ζωή, τὴ γεμίζει μὲ πάθος κι' ὁδύνη καὶ κάμνει ἀγωνιώδη τὴν κίνησή της. Ταραχή, πάθος, πόνος κι' ἀγών—ὅλα γνωρίσματα τοῦ ἔρωτος—εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δρόμου πρὸς τὴ γνήσια λύτρωση. Γνήσιος ὅμως ἔρως δὲν μποροῦσε νάνάψῃ μέσα στὰ ἐργαστήρια τῶν «ἀνδριανταποιῶν» σὰν τὸν Κλείτωνα, ποὺ ἦξερε νὰ κατασκευάζῃ ψαύαίους «δρομεῖς καὶ παλαιιστὰς καὶ πύκτας καὶ παγκρατιαστάς» καὶ «τὰ ὑπὸ τῶν σχημάτων κατασπώμενα καὶ τὰ ἀνασπώμενα ἐν τοῖς σώμασι, καὶ τὰ συμπιεζόμενα καὶ τὰ διελκόμενα, καὶ τὰ ἐντεινόμενα καὶ τὰ ἀνιέμενα», μὰ ποὺ εἶχε τόσο λησμονήσει πὼς τὰ σώματα τὰ γεμίζει ψυχή, ὅστε σὲ μιὰν ἔρωτηση τοῦ Σωκράτη, ποὺ τοῦ θύμιζε τὴν ὑπαρξίη της, ἀπόρησε τόσο, ποὺ δὲν μπόρεσε ν' ἀπαντήσῃ ἀμέσως.¹⁰⁾—«Πῶς θάταν δυνατὸν νὰ παραστήσῃ κανείς, ὁ Σωκράτη, ὅτι δὲν ἔχει

9) Πλάτωνος, Ἀπολογία 22 d.

10) Ξενοφῶντος, Ἀπομνημονεύματα, III. 10 6–8.

ούτε συμμετρία ούτε χρῶμα ούτε καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ δῆ;» ρωτοῦσε μιὰν ἄλλη φορὰ δὲ ζωγράφος Παρθέασιος, ποὺ ἤξερε νὰ ζωγραφίζῃ ὀραῖα κορμιὰ κι' αὐτὸς κι' ὅλα «τὰ κοῖλα καὶ τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ σκοτεινὰ καὶ τὰ φωτεινὰ καὶ τὰ σκληρὰ καὶ τὰ μαλακὰ καὶ τὰ τραχέα καὶ τὰ λεῖα καὶ τὰ νέα καὶ τὰ παλαιὰ σώματα», μὰ ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβῃ, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ παραστήσῃ κανεὶς «τὸ ξῆθος τῆς ψυχῆς». — Γι' αὐτὸ συχνὰ δὲ Σωκράτης πλησίαζε καὶ τοὺς καλλιτέχνες, θέλοντας νὰ τοὺς δείξῃ πώ; τὸ μυστικὸ τῆς τέχνης τους δὲν ἔξαντλοῦσε τὸ μεγάλο κι' ἀνεξιχνίαστο μυστικὸ τοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ ξυπνήσῃ αὐτοὺς τοὺς βυθισμένους στὰ τέλματα τῶν ἀπλῶν αἰσθήσεων μεταχειριζόταν δὲ Σωκράτης τὴ μεγάλη πραγματικότητα, πυνθάνεντας γι' αὐτοὺς καὶ ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ὄνομάσῃ, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὴ δική του μικρὴ πραγματικότητα, καὶ ΨΥΧΗ. Ο μῆθος τοῦ σώματος, ποὺ εἶχε δημιουργήσει τὸν ἀθηναϊκὸ πολιτισμό, ἔχασε τὴ δύναμι του κι' ἀναγκάσθηκε νὰ ὑποχωρήσῃ μπρὸς σ' ἕνα πικρὸν ήδονισμό, ποὺ ὑποδούλωνε τὸν ἀνθρώπο στὶς κατώτερες δρμές του. Γιὰ νὰ λυτρωθῇ πάλι δὲν ἀνθρώπος χρειαζόταν ἕνα νέο μῆθο—μῆθο τῆς καταπτώσεως τώρα καὶ τοῦ γήρατος, κι' ὅχι τῆς ἀνθήσεως καὶ τῶν νειάτων. Ο τελευταῖος ποὺ προσπάθησε μὲ τὸ μῆθο τῆς ψυχῆς νὰ κηρύξῃ τὴ δημιουργία καὶ τὴ ζωὴ κι' ὅχι τὴν προσευχὴ καὶ τὸ θάνατο, ὑπῆρξε δὲ ΠΛΑΤΩΝ. Δίνοντας στὴν ψυχὴ ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ μυθικοῦ σώματος, προσπάθησε νὰ ἐμφυσήσῃ νέα ζωὴ στὸν περασμένο Ἑλληνικὸ μῆθο. Ή ἐποχὴ ὅμως δὲν ἦταν πιὰ σὲ θέση νὰ καταλάβῃ τὸ κήρυγμά του. Ο μῆθος τῆς ψυχῆς ὑψώθηκε ἔχθρικὰ ἀπέναντι στὴν πραγματικότητα τοῦ σώματος, ποὺ σιγάσιγὰ τὸ βρώμισε καὶ τὸ κουρέλιασε τόσο, ὥστε οἱ φιλόσοφοι ἀρχισαν στὸ τέλος νὰ ὑποφέρουν πολὺ ἀπ' τὸ βάρος του. Αφοῦ περάσωμε σιωπηλοὶ μπρὸς στὴ γνωστὴ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ, θὰ προχωρήσωμε ὡς στὸν ΠΛΩΤΙΝΟ, ποὺ στήριξε τὴ φιλοσοφία του στὴν Πλατωνικὴ φιλοσοφία, κι' ὅμως «φαινόταν», καθὼς μᾶς διηγεῖται διαθητής του καὶ βιογράφος του ΠΟΦΥΡΙΟΣ, «νὰ ντρέπεται ποὺ βρισκόταν μέσα σὲ σῶμα.»¹²⁾ Μὲ κανένα τρόπο δὲν ἤθελε ν' αφήσῃ

11) Ξενοφῶντος, 'Απομνημονεύματα, III, 10, 1—5.

12) Πορφυρίου, Περὶ Πλωτίνου βίου καὶ τῆς τάξεως τῶν βιβλίων αὐτοῦ 1.

στοὺς μεταγενέστερους τὴν εἰκόνα τῆς μορφῆς τοῦ σώματός του. «Οὐ γὰρ ἀρκεῖ φέρειν», ἔλεγε στὸ μαθητή του, ποὺ τὸν ἐβίαζε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀπεικόνισή του, «οὐ γὰρ ἀρκεῖ φέρειν δὲ οὐ φύσις εἶδωλον ἡμῖν περιτέμεικεν, ἀλλὰ καὶ εἰδώλου εἶδωλον συγχωρεῖν αὐτὸν ἀξιοῦν πολυχρονιώτερον καταλιπεῖν ὃς δή τι τῶν ἀξιοθεάτων ἔργων;¹³⁾» Οἱ αἰσθήσεις, σ' ἄλλες ἐποχὲς ἀγιες, θεωροῦνται τώρα βέβηλες κι' ἀπατηλές. Γιὰ νὰ συλλάβῃ κανεὶς τὸ ὑψιστο, πρέπει τώρα νὰ κλείσῃ τὰ μάτια του καὶ νὰ μὴν ἔανακυττάξῃ τὰ ώραια κορμιά, ποὺ τὸν θάμπωναν ποιεῖ καὶ ποὺ δὲν εἶναι παρὰ «εἰκόνες», «ἴχνη», «σκιές».¹⁴⁾ Κι' αὐτὸν τὸ σῶμα τοῦ μαθητῆ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ γιὰ τὸ διδάσκαλο. Τὴν φιλοσοφικὴν παιδεραστίαν πολέμησε δὲ Πλωτῖνος μὲ πῦθος¹⁵⁾ καὶ δὲν πρόσφερε δὲ ίδιος στοὺς μαθητές του παρὰ τὴν θέα ἐνὸς σώματος, ποὺ δὲν γνώριζε τὸ λουτρὸν κι' εἶχε παραδοθῆ σὲ μιὰ παραμορφωτικὴ νόσο, ποὺ κι' αὐτὴ τὴν ὅραση τοῦ ἀδυνάτου, κι' αὐτῇ τὴν φωνὴν τοῦ βράχνιασε.¹⁶⁾ Ο μῦθος τῆς ψυχῆς θριάμβευσε μὲ τὸν κατασπαραγμὸν τοῦ σώματος. Τὸ ἀνθρώπινο κάλλος, ποὺ ἄλλοι περιώριζαν στὸ αἰσθητό του μόνο μέρος, θεωρεῖται τώρα καθαρὰ νοητό. Ή θεορία, ποὺ ἔβλεπε τὴν ὥμιορφιὰ σὰν συμμετρία δὲν στηρίζεται πιὰ πουθενά,¹⁷⁾ ἀφοῦ ώραιο στὸν ἀνθρωπό δὲν μπορεῖ νᾶναι παρὰ τὴν «πάντη ἀσώματος» καὶ «νοερὰ» ψυχή.¹⁸⁾ Ο μῦθος ἐπικρατεῖ καὶ δέκα περίπου αἰῶνες μετὰ τὸν Πλωτῖνο ἀκοῦμε, πὼς «ἐνῶ οἱ πλανῆτες εἶναι καμωμένοι ἀπό φωτιά, οἱ ἀνεμοὶ ἀπὸ ἀέρα, τὰ ψάρια καὶ τὰ πουλιά ἀπὸ νερό», τὸ ἀνθρώπινο σῶμα εἶναι καμωμένο «ἀπὸ λάσπη»—«κι' ἐνῶ τὰ δέντρα βγάζουν ἀνθη καὶ φύλλα, λάδι, βάλσαμο κι' ἀρώματα, τὸ σῶμα δὲν παράγει παρὰ σκουλήκια καὶ ψεῖρες, σάλιο, οὐρα καὶ δυσσοσμία.¹⁹⁾» Μιὰ τέτοια παράσταση τοῦ σώματος ἀποκλείει κάθε πλαστικὸν ἔρωτα καὶ δὲν ἐπιτρέπει παρὰ τὸ ωμαντικό, ποὺ ἀποστρέ-

13) Πορφυρίου. ἐνθ' ἀνωτ.

14) Πλωτίνου, 'Εννεάδες. πρώτη, VI περὶ τοῦ καλοῦ, 8.

15) Πορφυρίου, ἐνθ' ἀνωτ. 15.

16) Πορφυρίου, ἐνθ' ἀνωτ. 2.

17) Πλωτίνου, ἐνθ' ἀνωτ. 1.

18) Πλωτίνου, ἐνθ' ἀνωτ. 6.

19) Οἱ φράσεις αὐτὲς εἶναι τοῦ Πάπα 'Ιγγοκεντίου τοῦ Γ', ἐνῷ ἦταν ἀκόμη Καρδινάλιος ντες Κόντε.

φεται κάθε τι τὸ αἰσθητό, ποὺ κλείνει τὰ μάτια κ' ἔξατμίζει τὸν ἄνθρωπο σ' ἕναν πόθο ἀκαθόριστο κι' ἀφηρημένο γιὰ μιὰ ψυχή, ποὺ δὲν ἔχει μορφὴ κ' ὑπόσταση καὶ ποὺ τὸ κάλλος της εἶναι μακρυνὸ κι' ἀσύλληπτο σὰν τὸ μηδέν.

Δὲν ἄργησε βέβαιως ὁ παληὸς Ἑλληνικὸς μῆθος τοῦ σώματος ν' ἀναστηθῇ, νὰ ξυπνήσῃ καὶ πάλι ὁ Ἑλληνικὸς ἔρως, ποὺ δημιούργησαν τὴν Ἀναγέννηση. Τὸ σῶμα τοῦ Ἡρωες, θεῖο κ' ἔρωτικό, ξανάνθισε πάλι μέσα στὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη, οἵ αἰσθήσεις ξαναπῆραν τὸν ἰερό τους χαρακτῆρα—κι' οἱ γνήσιοι φιλόσοφοι ξαναγεννήθηκαν κι' αὐτοί, καθὼς λέγει ὁ ΜΑΡΣΙΛΙΟ ΦΙΤΣΙΝΟ, ἀπὸ τὸν «ἔρωτα τῶν ἥρωών». ²⁰⁾ Δὲν γάρ ἀκολουθήσωμε ὅμως τὴ μοῖρα τοῦ λαμπροῦ μῆθου μέσα στοὺς αἰῶνες, ποὺ ὀδηγοῦν στὶς μέρες μας. Δὲν κάμνομε ἴστορία τοῦ μῆθου. Ζητοῦμε νὰ δείξωμε τὴ σημασία του — ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ νοιώσῃ ἔξαλλον παρὰ ὅποιος δοκίμασε τὸν ἔρωτα γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ σῶμα. Ὁ ἔρως μᾶς κάμνει ἵκανοὺς νὰ ζήσωμε τὸ μῆθο. Ὁ χωρὶς ἔρωτα λόγος κατέβασε καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ σὲ ἀντικείμενα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Ὁ χριστιανισμός, ποὺ εἶχε ἔρωτα γιὰ τὴν ψυχή, τὴν ἀνέβασε σὲ ὑψη μυθικά. Μόλις ἔχασε τὸν ἔρωτα καὶ προσπάθησε νὰ κρατήσῃ τὴ μυθικὴ οὐσία στὰ ὕψη της, δὲν κατόρθωσε νὰ σώσῃ παρὰ τόνομα μιᾶς πραγματικότητος, ποὺ εἶχε πιὰ χαθῆ. Ἐτσι κι' ὅταν χάθηκε στὴν Ἑλλάδα ὁ γνήσιος γιὰ τὸ σῶμα ἔρως, ἔμεινε στὰ χέρια τῶν ἐκφυλισμένων ἔραστῶν μιὰ μάταιη μόνο ὕλη, ποὺ δὲν παράγει παρὰ βρωμισιές.

Ο σημερινὸς ποιητής, ποὺ βλέπει μὲν ἔρωτα τὸν Ἀνθρωπο γενικὰ καὶ ὑμνεῖ τὸ σῶμα του σὰν γνήσιος ἔραστὴς τῆς Ἀναγέννησεως, σὰν ἔρωτήθηκε :

Δὲν δίδαξε ὁ Σοφὸς νὰ προτιμᾶς

Τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ κορμιοῦ;

ἀπάντησε μὲ τοὺς τελειωτικοὺς αὐτοὺς λόγους, πού, ἐνῷ ἀπευθύνονται σὲ μιὰν ἐποχὴ τόσο διαφορετικὴ ἀπὸ τοὺς καιροὺς τῆς ἀθηναϊκῆς

20) Ἐπιστολὴ τοῦ Ficino πρὸς τὸν Giovanni Cavalcanti (1 Μαΐου 1471) εἰς Briefe des Mediceerkreises aus Marsilio Ficino 's Epistolarium (übersetzt und eingeleitet von Montoriola) Berlin 1926, σελ. 135.

χαταπτώσεως, θυμίζουν σιὸ δεύτερο μέρος τους λόγια τοῦ Σωκράτη²¹⁾ πρὸς τοὺς ζωγράφους καὶ τοὺς γλύπτες :

Ψυχή, καὶ μὲν δυὸς λέξεις γιὰ τὸ ὕδιο,
 Ἡ πόλη σάπιζε ψηκή, θρασὺς
 Γινόταν δὲ πολιτης καὶ δὲ Τρανὸς
 Ἐφεῦσε τὴν ψυχὴ γιὰ σωτηρία . . .
 Προκεῖται μιλοῦσες γιὰ τὸν πρίν μας φίλο:
 Τὸ φωτεινό του μάτι ἔχει θαμπώσει,
 Χωρὶς χυμὸ τὸ χεῖλι του ποὺ ἀνθοῦσε
 Καὶ τὸ ψηλό του μέτωπο στενό . . . ²²⁾
 Ζωγράφιζες τὸ σῶμα ἢ τὴν ψυχὴ του ;

Τόσο δὲ Σωκράτης, ὅσα καὶ δὲ Γκεόργκε γνωρίζουν, πὼς ENA εἶναι τὸ κάλλος τοῦ ἀνθρώπου, — ENA, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε μόνο τὸ σῶμα, οὔτε μόνο ἡ ψυχή. "Οποιος ἔρωτεύεται γνήσια ἔρωτεύεται τοῦτο τὸ ENA, ποὺ ἄλλοτε τὸ ὄνομάζει σῶμα καὶ ἄλλοτε ψυχή. Συγχρή συμβαίνει δὲ ἔρωτες του νὰ μὴν εἶναι γνήσιος καὶ τότε χωρίζει τὸ ENA καὶ στρέφεται ἢ μόνο πρὸς τὴν αἰσθητή του ἢ μόνο πρὸς τὴν ητή του πλευρά. Στὴν πρώτη περίπτωση χάνει καὶ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν ἄλλον στὴν παροδικότητα τοῦ φθαρτοῦ — στὴ δεύτερη χάνει καὶ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν ἄλλον στὴν ἀνυπαρξία τοῦ φανταστικοῦ. Χειρότερη δύμως εἶναι ἡ μοῖρα ἔκείνου, ποὺ δὲν ἔχει διόλου τὸν ἔρωτα μέσα του. Αὕτης δὲν μπορεῖ νὰ γάσῃ οὔτε τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ καὶ δὲ ἑαυτός μας ἀκόμη μόνο μὲ τὸν ἔρωτα πραγματοποιεῖται. "Ο ἀνέραστος δὲν ἔχει καμμιὰν ὑπόσταση. Κι δὲ μῆθος τοῦ σώματος ἔχει μεγαλύτερη καὶ ἀπὸ τὸ μῆθος τῆς ψυχῆς δύναμη νὰ ξυπνήσῃ μέσα μας τὸν ἔρωτα, — νὰ ζωντανέψῃ καὶ γιὰ μᾶς τὸ κάλλος.

21) Ξενοφῶντος, Ἀπομνημονεύματα III, 10.

22) Stefan George, Das neue Reich, endg. Fassung, Berlin, σελ. 110.